
О. В. ЗІНЧЕНКО

Консалтингова фірма “Аналітика і право”, м. Київ

П. С. МАТВЄЄВ

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Наукові праці МАУП, 2016, вип. 51(4), с. 15–22

Процеси, що виникають у сфері інтелектуальної власності та інноваційної діяльності, потребують аналізу стану нормотворчих процесів, їх впровадження суб'єктами господарювання і вплив на розвиток економіки України в цілому.

Приєднання до Світової організації торгівлі та обраний Україною шлях інтеграції до Євросоюзу вимагає запровадження дієвих засобів захисту прав інтелектуальної власності, зближення та інтеграцію національної економічної системи до систем ЄС, запровадження моделі інноваційного розвитку, яка прийнята ЄС за базову.

При цьому виникає потреба не тільки в гармонізації вітчизняного законодавства з міжнародними нормами і стандартами, а й опрацювання національного механізму належного правового захисту прав інтелектуальної власності. Це, у свою чергу, вимагає великої уваги до проблем, пов'язаних з державним регулюванням у зазначеній сфері, впровадженням і удосконаленням чітких механізмів такого регулювання.

Уряд України ініціював формування найактуальніших для держави інноваційних проектів і ухвалив необхідні рішення для їх фінансової й адміністративної підтримки. Проте необхідним є вироблення системи правил і стимулів, які б зацікавили до цього виду діяльності не лише національний бізнес, а й науковців і винахідників, вже без ручного управління з боку державних інституцій.

Визначимо шляхи вдосконалення системи правового забезпечення охорони та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності і на цій основі досягнемо гармонізації законодавства у цій сфері в умовах розвитку інноваційної економіки. Проаналізуємо останні дослідження і публікації, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми.

В Україні швидкими темпами протягом останніх десятиліть формується власна школа дослідників проблем інтелектуальної власності, що націлена саме на забезпечення інноваційного розвитку держави. Ці питання розкрива-

ються у працях вітчизняних та зарубіжних учених, які зробили вагомий внесок у дослідження питань правової охорони та захисту об'єктів промислової власності й інноваційної діяльності, зокрема: С. С. Алексєєва, Г. А. Андрощука, Ю. Л. Бошицького, М. К. Галантича, І. І. Дахна, О. В. Дзери, Р. Дюма, В. Жарова, І. Н. Звягіної, Ю. М. Капіци, Р. А. Калюжного, Л. В. Ковалюка, А. М. Колодія, В. В. Копейчикова, М. Й. Коржанського, А. Т. Комзюка, В. О. Котюка, В. І. Курила, П. І. Крайнева, О. Е. Лейста, А. В. Міцкевича, А. Ю. Олійника, Й. Е. Маміофи, П. С. Матвєєва, В. С. Мартем'янова, Л. О. Михайлової, Н. О. Можаровської, О. А. Підпригори, О. О. Підпригори, А. Д. Святоцького, В. В. Сергієнко, Р. Б. Шишки, О. Х. Юлдашева та ін.

Водночас слід зазначити, що раніше опубліковані роботи не повною мірою висвітлюють наявні практичні й теоретичні проблеми державної діяльності по боротьбі з правопорушеннями і злочинами у сфері інтелектуальної власності в умовах інноваційної економіки.

Сучасна світова система правових приписів створювалася численними міжнародними угодами та конвенціями у промислово розвинених країнах протягом тривалого часу, що вимірюється століттями. Національне ж законодавство формувалося в радянських умовах на засадах ігнорування прав на інтелектуальну власність з визнанням пріоритету держави над іншими інтересами окремих суб'єктів правових відносин.

Тому для усвідомлення особливостей національної системи правових приписів, які утворюють юридичну основу охорони прав інтелектуальної власності в умовах інноваційного розвитку України, необхідно проаналізувати систему міжнародних угод, законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів різного рівня, які в Україні призначені для охорони прав і законних інтересів суб'єктів правових відносин у галузі інтелектуальної власності в умовах інноваційної економіки.

Результати творчої діяльності виступають у кількох аспектах: як ідея, як наукове, культурне надбання суспільства, інформація, як матеріальний носій і як майнові та немайнові права, що виникають через факт їх створення, використання та розповсюдження [1, 215]. З найдавніших часів людина у своїй діяльності застосовує власний інтелект. Але особа завжди схильна до набуття власних, індивідуальних навичок і навіть здійснення відкриттів чи створення чогось оригінального, що нерідко впливає на соціум і здатне стати його спільним надбанням, яке передаватиметься з покоління в покоління. Таким шляхом розвивалося людство, і до певного історичного періоду ніхто не фіксував авторства на відкриття, винахід або твір тощо. Право власності творця на результат його інтелектуальної діяльності було запроваджене у суспільно-правових відносинах значно пізніше. Перший нормативний акт, який став прототипом захисту майнових прав авторів, було прийнято в державі з найпотужнішою для того часу промисловістю — Англії. Йдеться про так званий Закон королеви Анни 1709 року [2, 10]. Згідно з цим документом видавцям книг надавалося право впродовж 12-ти років з моменту першого опублікування контролювати перевидання цієї продукції.

Філософія забезпечення прав людини, яка в середині XVIII ст. стала домінуючою у французькому суспільстві, істотно впливала як на розвиток законодавства цієї країни, так і на відповідні суспільні відносини. Так, відомий автор та імпресаріо Бомарше створив першу в світі організацію із захисту прав авторів. А така сама організація, створена згодом (1850 р.) В. Гюго і О. де Бальзаком, існує й донині [2, 10]. Французька практика вплинула на розвиток законодавства практично всієї Європи, крім Великої Британії.

Еру міжнародного авторського права започатковано прийняттям 1886 р. Бернської конвенції [3]. Цим документом на міжнародному рівні, окрім так званих немайнових прав, за автором було закріплено майнове право на його твори, як право самостійно використовувати їх та виключне право дозволяти таке використання.

Поняття інтелектуальної власності вперше було введено у 1967 р. Конвенцією [4], яка засновувала Всесвітню організацію інтелектуальної власності, учасником якої на сьогодні є Україна, Російська Федерація та інші країни колишнього СРСР. Проте в радянському законодавстві поняття інтелектуальної власності не застосовувалося тривалий час. Юридичний енциклопедичний словник за редакцією А. Я. Сухарева визначає інтелектуальну власність як умовний збірковий термін у міжнародних угодах, а також у законодавстві деяких країн [5, 126]. Це поняття включало права, що стосувалися літературних, художніх та наукових творів, виконавчої діяльності артистів, звукозапису, радіо- і телевізійних передач (тобто авторські права); наукових відкриттів, винаходів та інших прав, пов'язаних з різноманітними видами промислової власності, а також захистом від недобросовісної конкуренції.

Так, А. Б. Баріхін визначає інтелектуальну власність як сукупність правових відносин з приводу володіння, розпорядження та використання продуктів інтелектуальної власності, виключні права на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації [1, 215].

Основними міжнародно-правовими джерелами, що регулюють питання інтелектуальної власності, є Паризька конвенція про охорону промислової власності 1883 року [6] (СРСР приєднався у 1965 р.), Всесвітня конвенція про авторське право 1952 року [7] (СРСР приєднався у 1973 р.), Договір про патентну кооперацію 1970 року, Бернська конвенція про охорону літературних та художніх творів 1971 року [3], Договір про інтелектуальну власність по відношенню до інтегральних мікросхем 1989 року, Євразійська патентна конвенція 1994 року та ін.

Правове регулювання відносин у галузі інтелектуальної власності в Україні започатковане на основі названих міжнародно-правових актів, як підвалин для унормування національного авторського і патентного права. Інтелектуальна власність визначається у ст. 199 нового Цивільного кодексу України як самостійний об'єкт цивільних прав [8].

Україна є учасником близько двадцяти багатосторонніх міжнародних угод, що стосуються інтелектуальної власності [9, 1]. Триває підготовча робота з приведення національних правових актів до відповідності з Угодою про

торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (Угоди Trips). Урядом схвалено низку рішень, що стосуються регулювання відносин у цій сфері. Йдеться, зокрема, про “Порядок присвоєння і нанесення на диски для лазерних систем зчитування спеціальних ідентифікаційних кодів”, визначено повноважні органи, відповідальні за виконання Угоди про співробітництво у напрямі виявлення, запобігання та припинення правопорушень у сфері інтелектуальної власності тощо.

Система правового захисту інтелектуальної власності в Україні продовжує розвиватися. Правовідносини регулюються окремими положеннями Конституції України, нормами Цивільного, Кримінального, Господарського, Митного кодексів, Кодексу України про адміністративні порушення, процесуальними кодексами, нормами окремих законів, підзаконними правовими актами, яких зараз нараховується близько ста. В Україні насамперед прийнято низку нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини в цій сфері: Закони України “Про авторське право та суміжні права”, “Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів та фонограм”, “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правової охорони інтелектуальної власності”, “Про охорону прав на знаки для товарів та послуг”, “Про інноваційну діяльність”, Указ Президента України “Про заходи щодо охорони інтелектуальної власності” тощо.

Урядові заходи та його виконавчих органів спрямовані на розвиток правової регламентації сфери інтелектуальної власності та визнання України на міжнародній арені такою державою, де права інтелектуальної власності надійно захищені. Так, Указом Президента України передбачено низку заходів у сфері інтелектуальної власності щодо охорони прав її суб’єктів та забезпечення підготовки фахівців у цій сфері. Зокрема, передбачено утворення у складі Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України спеціальних підрозділів боротьби з правопорушеннями у сфері інтелектуальної власності, у складі Державної служби інтелектуальної власності — підрозділу інспекторів з питань інтелектуальної власності та, що особливо вчасно, — запровадження у вищих навчальних закладах курсу з прав інтелектуальної власності.

Останніми роками процес формування і вдосконалення нормативно-правової бази щодо інноваційної діяльності у країні є особливо активним. Перший суттєвий крок у цьому напрямі вже зробив Президент України, який ще у жовтні 2010 р. підписав Закон про головні пріоритетні напрями наукового та інноваційного розвитку держави, а у 2011 р. — Закон “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні”.

Таких напрямів є сім, і вони повною мірою відповідають ресурсному, людському потенціалу України, перспективам її геополітичного поступу. Так, стратегічними пріоритетними напрямами наукового та інноваційного розвитку України на 2011–2021 рр. є, цитуємо:

- 1) освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії;

2) освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки;

3) освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій;

4) технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу;

5) впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики;

6) широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища;

7) розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки.

Уряд України ініціював формування найактуальніших для держави інноваційних проектів і ухвалив необхідні рішення для їх фінансової та адміністративної підтримки. Подібні ініціативи є надзвичайно важливими, оскільки вони демонструють політику держави щодо її пріоритетного високотехнологічного розвитку. Розвитку інноваційної діяльності, новітніх технологій сприяють 14 законодавчих актів, близько 50 нормативно-правових урядових актів, понад 100 різноманітних відомчих документів, що регламентують інноваційну діяльність і трансфер технологій. Проте, як слушно зазначає П. С. Матвеев, відсутність сформованого системного підходу, науково обґрунтованих концептуальних засад та єдиного структурованого “дерева цілей” державної науково-технологічної та інноваційної політики не компенсується збільшенням кількості законодавчих і нормативно-правових актів, численними змінами та доповненнями до них [10, 211–212]. Законодавчу базу щодо інноваційного розвитку та формування державної інноваційної політики, крім базових Законів України “Про наукову і науково-технічну діяльність”, “Про інноваційну діяльність”, “Про наукову і науково-технічну експертизу”, “Про спеціальний режим інвестиційної і інноваційної діяльності технологічних парків”, Концепції науково-технологічного та інноваційного розвитку України, становлять прийняті спеціальні закони, положення яких спрямовані на регулювання відносин саме на стадії розробки програм. Зокрема, йдеться про Закони України “Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки”, “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні”, “Про державні цільові програми”, а також низку підзаконних актів, якими протягом останніх років затверджувалися програми інноваційного розвитку. Прикладом таких актів можуть бути Постанови КМУ “Про затвердження переліку державних наукових і науково-технічних програм з пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки на 2002–2006 роки”, “Про затвердження Положення про державну наукову і науково-технічну програму” тощо. Вдосконалення правових засад у цій важливій сфері триває системно, послідовно й поетапно. Всі ці заходи Уряду України позитивно оцінені міжнародними експертами.

У цьому контексті О. Ф. Андросова і А. В. Череп у монографії “Трансфер технологій як інструмент реалізації інноваційної діяльності” зауважують, що “активізація інноваційної діяльності має дуже важливе значення як на рівні

підприємства, так і на рівні держави. Оскільки лише під час розвитку науки, техніки, технологій можливий випуск конкурентоспроможної продукції та послуг. Коли підприємство випереджає конкурентів в освоєнні досягнень науково-технічного прогресу, тільки тоді воно має змогу отримувати прибуток” [11, 34]. З огляду на це, по-перше, в країні має бути втілена дієва державна політика, спрямована на пріоритетний науково-технологічний розвиток економіки (поки що така політика лише декларувалася). Очевидно, що ця політика має набути головних програмних засад найбільших політичних партій України, стати пріоритетною в реальних діях як керівників держави, так і усіх рівнів державного управління, стати домінуючою компонентою навчальних планів і програм вищих навчальних закладів, наукових установ.

Важливим результатом цієї політики має бути принципова зміна ставлення держави до зовнішніх запозичень. Їх можна брати лише у крайніх випадках і лише для інвестицій у високотехнологічне виробництво, оскільки Україна практично вичерпала свої можливості щодо нарощування запозичень.

Отже, ключовим чинником для покращення інноваційного рівня України є освоєння та застосування прогресивних технологій та наукомісткої продукції, і держава повинна бути основним джерелом фінансування прискореного стартового розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності. Відповідно, удосконалення вимагає нормативна база для більш тісного співробітництва державного та підприємницького сектору.

Можна визначити ще низку важливих складових моделі інноваційного розвитку України, але всі вони спрацюють лише за умови консолідації країни, навколо пріоритетного, високотехнологічного розвитку суспільства. Нині є всі підстави стверджувати, що норми регулювання правових відносин у сфері інтелектуальної власності та інноваційної діяльності в Україні цілком відповідають міжнародним стандартам.

Джерела

1. *Барихин А. Б.* Большой энциклопедический словарь / А. Б. Барихин. — Москва: Книжный мир, 2002. — 215 с.
2. *Юридический словарь* / под ред. С. Н. Братусь и Н. Д. Казанцева. — Москва: Гос. изд-во юрид. лит., 1953.
3. *Бернская конвенция об охране литературных и художественных произведений.* Парижский акт от 24 июля 1971 г. // *Междунар. нормат. акты ЮНЕСКО.* — Москва: Логос, 1993.
4. *Стокгольмская конференция по интеллектуальной собственности 1967 г. об основании Всемирной организации интеллектуальной собственности* // *Междунар. нормат. акты ЮНЕСКО.* — Москва: Логос, 1993.
5. *Юридический энциклопедический словарь* / под ред. А. Я. Сухарева; редкол. М. М. Богуславский, М. И. Козырь, Г. М. Миньковский и др. — Москва: Сов. энциклопедия, 1984.
6. *Парижская конвенция по охране промышленной собственности от 20 марта 1883 года, пересмотренная в Брюсселе 14 декабря 1900 г., в Вашингтоне 2 июня 1911 г., в Гааге 6 ноября 1925 г., в Лондоне 2 июня 1934 г., в Лиссабоне 31 октября*

- 1958 г. и в Стокгольме 14 июля 1967 г. // Междунар. нормат. акты ЮНЕСКО. — Москва: Логос, 1993.
7. *Всемирная конвенция об авторском праве (пересмотренная в Париже 24 июля 1971 года)* // Междунар. нормат. акты ЮНЕСКО. — Москва: Логос, 1993.
 8. *Цивільний Кодекс України, Цивільно-процесуальний Кодекс України* / Бюлетень законодавства і юрид. практики України. — Київ: Юрінком, 1996. — № 2. — 286 с.
 9. *Авторское право Украины: сб. нормативно-правовых актов / сост. В. В. Ситцева.* — Киев: Агентство по защите прав авторов “Ринкор-поралес”, 1996. — 168 с.
 10. *Матвеев П. С. Господарсько-правове регулювання інноваційної діяльності (теоретичний аспект) : [монографія] / П. С. Матвеев.* — Київ, 2013. — 328 с.
 11. *Андросова О. Ф. Трансфер технологій як інструмент реалізації інноваційної діяльності: монографія / О. Ф. Андросова, А. В. Череп.* — Київ: Кондор, 2007. — 356 с.

Ключовим чинником для покращення інноваційного рівня України є освоєння й застосування прогресивних технологій та наукомісткої продукції, і держава повинна бути основним джерелом фінансування прискореного стартового розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності. Відповідно, удосконалення вимагає нормативна база для більш тісного співробітництва державного та підприємницького сектору.

Processes occurring in the field of intellectual property and innovation require analysis of the legislative process, implementation by business and their impact on the economy of Ukraine as a whole.

Accession to the World Trade Organization and Ukraine chosen path of integration into the European Union requires the introduction of effective means of protecting intellectual property rights, convergence and integration to the national economic system of the EU, introducing innovative development model, which was adopted by the EU base.

Thus there is a need not only to harmonize national legislation with international norms and standards, and national machinery and process the appropriate legal protection of intellectual property. This, in turn, requires a lot of attention to the problems associated with government regulation in this area, introduction and improvement of clear mechanisms for this regulation.

The goal of the study is to determine ways to improve the system of providing legal protection and enforcement of intellectual property rights and on this basis to achieve harmonization of legislation in this area in the development of innovative economy.

A key factor to enhance the innovation of Ukraine is the development and application of advanced technologies and high-tech products and the state should be the main source of funding for the accelerated start of science, technology and innovation. Accordingly, improvement requires a regulatory framework for closer cooperation between the government and the business sector.

Ключевым фактором для улучшения инновационного уровня Украины является освоение и применение прогрессивных технологий и наукоемкой продукции, и государство должно быть основным источником финансирования ускоренного стартового развития научно-технической и инновационной деятельности. Соответственно, усовершенствования требует нормативная база для более тесного сотрудничества государственного и предпринимательского сектора.

Надійшла 28 грудня 2016 р.